

Tesi doctoral de Margalida Miró Bonet

Quin és el perfil d'un infermer a Espanya?

Els discursos i les relacions de poder emergits a Espanya a mitjans del segle XX tenen importants implicacions en la posició actual de la infermeria i dels professionals d'aquesta

Els infermers són persones amables, sacrificades, sensibles. En altres paraules, el seu vessant humanista els diferenciaria d'altres professionals del sistema de salut, com és ara els metges, amb un perfil més tècnic. A més, la professió d'infermer es veu com un saber menor i complementari del metge, ubicat en un espai de subordinació respecte d'aquest. Els infermers a Espanya són considerats com a professionals sense especialització, generalistes. I, per si tot això no bastàs, no tenen veu com a col·lectiu, en bona mesura atesa la seva tasca gregària i anònima, que gairebé mai no és comunicada a la societat, és a dir, tampoc no és valorada.

Però, com s'ha arribat a confegir un perfil d'aquestes característiques? La recerca de la doctora Margalida Miró Bonet, que constitueix la seva tesi doctoral, defensada el passat dia 12 de desembre de 2008 a la UIB, parteix de la premissa que la identitat professional, en aquest cas dels infermers espanyols, s'ha de conceptualitzar com un complex entramat històric, social i polític que es troba en un procés dinàmic de construcció, desconstrucció i reconstrucció i no com una

entitat psicològica estable i definitòria de la professió. Dit en altres paraules, la tesi de la doctora Margalida Miró Bonet, que ha estat dirigida per la doctora Denise Gastaldo, de la Faculty of Nursing de la Universitat de Toronto, se situa en el paradigma crític social i les perspectives teòriques postestructuralistes i postfeministes a l'hora d'analitzar l'evolució i l'estat actual de la identitat de la professió.

Escola d'ATS Mare de Déu de Lluc. Palma de Mallorca, 1964.

La segona premissa de la qual parteix la investigadora és que els discursos i les relacions de poder emergits a Espanya a mitjans del segle XX han tingut importants implicacions en la posició actual de la infermeria i dels professionals d'aquesta. Més en concret, la doctora Margalida Miró Bonet partí de la hipòtesi que els vint anys transcorreguts entre 1956 i 1976, atesos els canvis socials, polítics, econòmics i professionals en l'àmbit de la infermeria durant aquest període, foren determinants en el procés de professionalització de la infermeria espanyola, com també ho foren els relatius a la política sanitària i educativa i respecte a la situació de la dona.

Per comprovar la seva hipòtesi, la investigadora ha analitzat els processos de continuïtat, transformació i ruptura que, respecte a la professió, es donaren entre 1956 i 1976. En altres paraules, ha analitzat quins foren els discursos dominants i les relacions de poder que, durant aquell període, varen contribuir a mantenir continuïtats en la constitució de la identitat professional dels infermers; així com també quins foren, en el mateix període, els discursos transformadors i les relacions de poder que contribuïren al canvi en la identitat professional.

Promoció ATS 1971. Escola d'ATS Mare de Déu de Lluc. Palma de Mallorca.

El fet de triar el període d'estudi entre 1956 i 1976 és perquè en matèria educativa aquests anys s'emmarquen entre dues fites determinants en el procés de consolidació de la professió. Per una banda, la publicació del Decret de 4 de desembre de 1953, que va unificar els estudis de practicant, comare i infermera en una sola titulació: ajudant tècnic sanitari (ATS). D'altra banda, l'any 1997, les escoles d'ATS s'integraren a la Universitat, i es convertiren en Escoles Universitàries d'Infermeria.

Per fer el seu treball la investigadora ha acudit a dues fonts. En primer lloc als manuals sobre moral professional com a instruments de consolidació de formes i codis morals, socials i professionals, i en segon lloc a entrevistes a estudiants, professors i professionals que visqueren l'època.

Els manuals reproduïen i/o transmetien els ideals d'allò que en el període estudiat hom considerava que havia de ser un infermer. En canvi, les entrevistes estan impregnades no solament dels discursos dominants sobre la professió, sinó també dels discursos i relacions de poder més transformadors, rupturistes i alternatius que pugnaven per emergir entre els dominants. A més, les entrevistes informen sobre el context, la quotidianitat i la realitat de la pràctica de la professió, que, tot i influïda dels discursos i relacions de poder, tracta de transgredir i resistir, de buscar altres possibilitats d'acció i concepció de la professió.

La recerca ha palesat que durant els anys compresos entre 1956 i 1976 els infermers espanyols es qüestionaren qui eren, quina era la seva diferència respecte d'altres professionals de la salut, fonamentalment respecte dels metges. Fou una època, doncs, que va marcar les posteriors transformacions i els canvis professionals que principalment es varen generar a finals dels setanta i principis dels vuitanta.

Cobertes dels manuals del primer curs dels estudis d'Ajudant Tècnic Sanitari. Edicions de 1956, 1965 i 1971

Els discursos dominants previs a la Transició política

La investigadora ha pogut destriar tres discursos dominants i relacions de poder durant el període estudiat.

En primer lloc un discurs de gènere, reflex dels models femenins resultants de l'educació moral que tant l'Església com la Secció Femenina de la Falange desenvoluparen durant el franquisme. La recerca ha palesat la continuïtat d'aquest discurs durant l'època estudiada.

En segon lloc, un discurs que simplifica la formació dels infermers en un simple ensinistrament tècnic, molt bàsic i superficial sobre Medicina.

En tercer lloc, un discurs biològic o biomèdic que articulà la formació pràctica dels professionals entorn del monitoratge de les malalties, l'administració i el control de la medicació i la instauració i el manteniment de tècniques. Tot l'anterior sempre sota la supervisió mèdica.

A banda d'aquests tres discursos, la recerca ha palesat una sèrie de comportaments per part de qui exercia el poder als centres de salut i hospitals que han marcat profundament la identitat de la professió. Estratègies de poder disciplinàries que perseguiren l'homogeneïtzació dels professionals, que establiren mecanismes de vigilància sobre les plantilles per aconseguir una situació de sotmetiment i subjugació. Estratègies de control d'espais i ús del temps, amb recompenses, coaccions, amenaces i càstigs.

A les anteriors cal afegir estratègies de poder pastoral, dutes a termes pels representants de l'Església catòlica, que basaven la relació laboral en relacions d'obediència incondicional, així com estratègies d'autogovern desenvolupades pel mateix col·lectiu d'infermers, el tret principal de les quals és la infravaloració de la seva tasca.

Paral·lelament, durant els vint anys precedents a la transició democràtica, emergiren discursos transformadors. Així, cal destacar el discurs residual de moral cristiana, que evolucionà cap a un discurs laic i l'emergència de nous plantejaments de qüestionament de la identitat professional.

Infermeres de l'Hospital Son Dureta. Palma de Mallorca, 1965.

Infermera i metges de l'Hospital Son Dureta. Palma de Mallorca, 1966.

Infermeres i auxiliars de l'Hospital Son Dureta. Palma de Mallorca, 1973.

L'actual perfil, herència del passat recent

Tal com hem avançat al principi, la perpetuació d'aquests discursos i relacions de poder ha conformat un determinat perfil professional de l'infermer a Espanya que es caracteritza per una encara necessitat de diferenciar-se dels metges i pel fet

d'establir un cos de coneixements i una base científica que els permeti articular una contribució professional específica i determinada en el marc del sistema de salut.

D'altra banda, els infermers veuen la seva pròpia professió com un saber menor i complementari. Segons la doctora Margalida Miró Bonet, "els discursos moralistes i humanistes que emergiren amb la infermeria moderna al segle XIX i es reproduïren a Espanya al segle XX han contribuït a mantenir una imatge de la infermeria com un treball per a persones amables, simpàtiques, sacrificades, sensibles i amb cor, com si la professió no fos apta per a persones hàbils, intel·ligents i amb sòlids coneixements".

En l'actualitat es continuen reproduint pràctiques que són reflex d'una perpetuació dels discursos d'autoritat mèdica: el metge és qui té la potestat i el criteri en tot el procés assistencial. Això té el seu reflex en la jerarquia professional en les organitzacions sanitàries; en l'autorització d'ingrés i alta dels pacients, en l'ús i control d'espais físics i simbòlics, en els desequilibris de poder i autoritat en les relacions interprofessionals.

Els infermers espanyols pateixen les conseqüències d'un discurs homogeneïtzador: són vists com a professionals que valen per a tot, poc especialitzats, les funcions dels quals poder ser intercanviables. Això es perpetua a través de les polítiques de recursos humans a les organitzacions sanitàries, on es veuen els infermers i infermeres com a professionals generalistes, com una massa homogènia, sense tenir en compte la formació i perícia professional individual.

D'altra banda, segons la doctora Margalida Miró Bonet, "els infermers i infermeres són professionals que reproduïxen la mirada patològica i tecnològica. Això és, tot gira entorn de la patologia, el diagnòstic i la tecnologia; el pacient es redueix a una entitat biològica o, encara més, a un simple procediment administratiu, a una prova diagnòstica; deixa de ser un subjecte social".

A tot això cal afegir l'anonimat en què es realitza el treball del professional de la infermeria: mai no és notícia la seva contribució diària a la cura del ciutadans. El col·lectiu, afirma la doctora Miró Bonet, "no té veu, atès el conformisme, anonimat i gregarisme que ha sofert en el passat".

Quatre raons que expliquen per què el perfil es perpetua

A banda dels factors contextuais socials, polítics i sanitaris que contribuïren al desenvolupament de la infermeria a Espanya durant el període comprès entre 1956 i 1976 i que donen compte dels trets actuals de la professió, la tesi de la doctora Margalida Miró Bonet explicita quatre raons que expliquen per què certs discursos i relacions de poder es continuen perpetuant avui dia.

En primer lloc, tal com afirma la tesi a les seves conclusions, emfasitzar les diferències de gènere a la professió ha estat una estratègia històrica de normalització i politització professional que continua reproduint-se en l'actualitat, tant a Espanya com en altres països.

En segon lloc, la identitat professional dels infermers i infermeres és el resultat d'un constructe plural i relatiu, i no unificador i universal.

En tercer lloc, la reproducció històrica de discursos repressius sobre la professió i els infermers, com la infravaloració, la subordinació, la dependència, la inferioritat i la subjugació, ha emmenat a caracteritzar la professió des dels seus aspectes fonamentalment restrictius.

I en quart lloc, els mecanismes de resistència dels infermers es donen, no com una estratègia per enfortir-se com a col·lectiu, sinó com a estratègia individual enfront de l'opressió, la vigilància i la fiscalització en un context de desigualtat i intents d'homogeneïtzació i normalització professional per part dels metges i les estructures administratives que organitzen el treball.

Referència de la tesi

Títol: ¿Por qué somos como somos?
Continuidades y transformaciones de los discursos y las relaciones de poder en la identidad de las/os enfermeras/os en España (1956-1976)

Autora: Margalida Miró Bonet

Departament d'Infermeria i Fisioteràpia.
Programa de doctorat interuniversitari en
Infermeria i Salut Internacional

Directora: Dra. Denise Gastaldo

Data de lectura: 12 de desembre de 2008

Membres del tribunal

President:

Dr. Carlos Calderón Gómez. Unitat Docent de Medicina de Família de Guipúscoa.
Facultat de Medicina de la Universitat del País Basc.

Secretària:

Dra. Roser Valls Molins. Departament d'Infermeria Fonamental i Medicoquirúrgica.
Universitat de Barcelona.

Vocals:

Dra. Azucena Pedraz Marcos. Escola Universitària d'Infermeria de la Comunitat de Madrid. Universitat Autònoma de Madrid.

Dra. Paloma Salvadores Fuertes. Ciències de la Salut II. Facultat de Ciències de la Salut. Universitat Rey Juan Carlos. Madrid.

Dra. Francesca Salva Mut. Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació. Universitat de les Illes Balears.

Qualificació

Excel·lent *cum laude*